

les dedicate vero Salomoni Christo, vero pacifico. Nam sicut ille pelles arcam typicam continuerunt, sic ego intra me viscera veram arcam continui, Christum videlicet, cujus caro significatur per arcam, cujus anima designatur per urnam auream, que erat in arca, et deitas designatur in manna; et sicut pelles protegabant totum tabernaculum, sic sub umbra mese protectionis defendo totam Ecclesiam. Ego quidem similis pelli rubricatae, quia per compassionem doloris thicta sum in passione filii. Similis quoque pelli hyacinthinae, contemplatione celestium et amore. »

**Quarto**, optime Guilielmus Parvus et Hailgrinus referunt ad tempus passionis, quando morienti Filio assitit mater dolorosa. et obnubilato sole obnubilatus fuit sole suo hauriebat. Consent enim a Spiritu Sancto hic exhiberi nobis personam Virginis matris, quasi in veste pulla contemplantem acerbissimos filii cruciatu, q. d. Sicut filius non misere, sed misericorditer moriens, hunc indignum et indecorum sibi luctum dedignabatur impendi: sic et mater felicissima pro affectu commoventis filio, et quodam modo in ipso moriens, quia os ex ossibus ejus, et caro ex carne ejus ipse: Quid, ait, fleis supra me, quasi supra miseram mulierem, et matrem miseri hominis? Nigra nunc sum, quia oportet me cum filio despecto despici, et cum reputato leproso amplexu reputari. Illa juxta Prophetam sol meus, nunc factus quasi saecus ciliensis in oculis vestris, et cui non est species neque decore; me quoque decet illi conformari, et pullo atroque habitu reorum assimilari: sicut tabernacula Cedar, quasi aliqua de peccatricibus, ait Honorius.

Anagogice, anima nigra est, dum in hoc corpore misero velut in vili et atro tabernaculo Cedar degit; sed erit formosa, dum ad pelles Salomonis, id est ad caelum emigrabit: Deus enim « extendit oculos sicut pellem, » Psalm. ciii, 2. Sicut enim pelles celaturis, sic oculi stellis et Angelis distinguuntur, ita S. Bernardus. Quare anima, jugiter aspirans ad beatam vitam, formosa est, quia similis caelo, ait Origenes. Audi S. Bernardum, serm. 27: « Nec immerito usurpat inde similitudinem, unde originem dicit. At qua ratione hujusmodi oculis suam comparat formam? quia unum Deum adorat et colit? quo modo angeli; Christum super omnia amat? quo modo angeli; casta est quo modo angelus, idque in carne peccati, et fragili corpore, quod non angeli; quaerit postremo et sapit qua quod illos sunt, non que super terram. Quod eventus celestis insigne originis, quam ingentiam, et in regione dissimilitudinis relinere similitudinem; gloriam vite oculis in terra, et ab exsule, usurpari; in corpore denique pene bestialiter vivere angelum? Celestis sunt ista potentia, non terrena. »

Symbolice, Ecclesia et anima fidelis nigra est per labores, distractiones et inmunditias vite aevae, qualem agebant et agunt Cedareni, id est

Arabes, qui proinde nusquam quiescunt, aut sedem fixam habent; sed perpetuo in tabernaculis mobilibus, que aestu, imbre, pulvere sordidata nigrescunt, habitant, ac de regione in regionem vagantur, uti faciunt nomades. Eadem formosa, et, ut S. Ambrosius legit in Apolog. David, decora est per speciem et quietem vite contemplativae, quam representant pelles, id est tabernaculum Salomonis, hoc est regis pacifici.

Denique Ecclesia et anima fidelis militans nigra est sicut tabernacula caestrensia Cedar, per luctus et vulnera, que dat vel accipit, dum assidue cum hostibus colligit. Eadem vero triumphans formosa est, hebraice צדק נא, id est expetibilis, amabilis, sicut pelles Salomonis; quo celesti pacis, honore, gloria, omnique bono perfruitur. Unde ad illam aspirans Psaltes ingemiscit: « Heu mihi, inquit, quia incalescit mens prolongatus est; habitavi cum habitantibus Cedar: nullum incola fuit anima mea, » Psalm. cxxix, 3 et 6. Dicit ergo Ecclesia filiabus Jerusalem, id est animabus et angelis in caelo triumphantibus: Videte ne me militantem et pulvere denigratam contemnatis, quia per has luctus generose certando ad vestros tendam triumphos.

Tropologicè, fideles et sancti exterius apparent abjecti, viles, luridi, atrii; sed interius sunt virtutibus et sapientia speciosi. « Sepe, inquit ille, soli vili palliolo latet philosophus. » Quocirca sapienter monet Ecclesiasticus, cap. xi, 2: « Non laudes virum in specie sua, neque spernas hominem in visu suo; » probat exemplo: « Brevis (צדק, id est parva) in volatilibus est apis, et initium (græce ἀρχή, id est principatum) dulcoris habet fructus illius, » puta mel, quod apis conficit. Vide ibi dicta.

**VERB. 5. NOLITE ME CONSIDERARE QUOD FUSCA SUM, QUIA DECOLORAVIT ME SOL.**

Pro decoloravit hebraice est אֲדַחֵשׁ escheschaphati, que vox hic tantum reperitur, et Job xx, 9, ubi Noster vertit, vidit; Septuaginta, aspexit; alii, intuitus est. Varii ergo hic varie vertunt. Septuaginta, nolite aspiciere quod ego sum nigra, quia περιελάλη, desepxit, hoc est oblique aspexit me sol; Symmachus, περιελάλη, id est torve aspexit; Theodotion, torrefecit me sol; Aquila, combussit me sol; S. Hieronymus, quia desepxit me sol, sive, ut melius in Hebræo continetur, decoloravit me sol. S. Ambrosius vero, lib. De Isaac, cap. iv, Quoniam non est intuitus me sol; περιελάλη enim significat obliquare oculos, quod sepe fit, cum homines dissimulant se videre quod vident, et non recta facie, sed transversa intuentur, quod perinde est ac non intueri, item liliis torvisque oculis aspiciere, inquit Budeus. Vatablus, eo quod sol me radis feriendo intuitus est; Symmachus, attigit; Pseudo-Carpatrius pro περιελάλη, id est desepxit, legit περιελάλη, id est circumspexit, q. d. Nolite considerare me, quod olim in gentilismo fuerim fusca

per infidelitatem, quia jam circumspexit me sol justitie, qui sua fide et gratia me circumspexit illuminavit.

### PRIMUS SENSUS

#### TOTALIS,

De Christo et Ecclesia.

Possunt hæc quadrupliciter exponi, juxta quatuor sensus versu præcedenti assignatos; unde per solem accipi potest astus, primo peccatorum mortalium, secundo venialium, tertio concupiscentiarum, quarto persecutionum et tribulationum.

Primo ergo aliqui sic exponunt, q. d. Nolite me mirari neque despicere, quod fusca sum, non per naturam, sed per præterita idololatriæ, libidinis, gula, superbiæ, etc., scelera, quia sol, id est astus tentationum me fecerit et denigravit, sed has maculas elui baptismo et penitentia: ita Nyssenius, Aponius et alii. Aponius tamen per solem accipit diabolum, qui fere est inventor omnis tentationis qua decoloratur.

Unde Chaldeus more suo hæc tribuens Judæis sic vertit, dicit caeteri Israel coram populo: Nolite me accipere eo quod nigrior vobis sum, et quia facti juxta aera vestra, et adoravi solem et lunam. Sic et Theodotion: Demigra, inquit, sum, dum creaturas adoro præterito Creatore, et solem hunc visibilem colo pro sole justitie; sed brevi candidabor per Christi gratiam, tuncque exclamabit: Quæ est ista, quæ ascendit dealbata? » Cantic. viii, 3.

Porro S. Ambrosius, in Psalm. cxviii, serm. 2, legens, non est intuitus me sol, puta sol justitie, id est Christus, hunc versum accipit de Synagoga relicta, et ad tempus rejecta a Christo, cum scilicet Evangelium a Judæis incredulis transtulit ad gentes. Dicit ergo Synagoga Judæorum, inquit S. Ambrosius: « Nolite refugere me, quia fusca sum; ideo fusca sum, quia sol me reliquit justitie, qui ante illuminare consueverat, Malach. iv, 2; amisi colorem vultus mei, obtusa facta est acies oculorum meorum, quibus ante solem videbam. In tenetris ambulo, quia diem Christi nescio, Joan. xii, 35. Nolite tamen despicere me, quoniam qui reliquit: postero nunc aspiciere, misereri iterum. Sole congregare dispersos, desertos requirere, colligere destitutos. » El post pauca: « Non est intuitus me sol, et ideo offuscata sum. Sed læcet sol super justos et injustos, super justos pro gratia, super injustos pro misericordia: illis mercedem meritorum tribuens, istis peccata dimittens. El gentibus non lucebat ante, nunc luceat. Nunc illis oritur, qui oriebat mihi, qui illis remisit, remittet et mihi. Nolite arbitrari quoniam offuscata sum, quod penitus reliquerit me sol, et jam non intueatur, nec revisat nigram. Dissimulavit a me, quia non servavi mandata ejus: reconciliabitur, quod viderit meorum penitentiam delictorum. Non vidit me sol, quia non recepi advententem, non aperui fenestras, ut lumen vite intraret. »

aperuero, illuminabit oculos meos, qui venit ut totum mundum illuminaret, et videant etiam non videntes. »

Idem, serm. 42 in Psalm. cxviii, idipsum attribuit Ecclesie gentium, quasi ipsa Synagoga sibi obijcenti gentilismum humiliter respondet, confitendo priorem suam idololatriæ nigredinem, eo quod sol fidei Christi eam, upote aspectu ejus indignam, non respexerit, q. d. Quia ego ad Christum credendo non aspexi, hinc nec ille gratia sua me respexit, sed præterit et desepxit, inquit Origenes, hom. 2 ex quatuor.

Rursum, Origenes, hom. 3, περιελάλη vertit, oblique aspexit, q. d. Fusca fui, quia oblique et distorto me aspexit sol justitie Christus, eo quod ego prior ipsum oblique et perverse aspexerim: omnis enim obliquitas et perversitas causa el origo est a nobis, juxta illud Levit. xxvi, 23, juxta Septuaginta: Si inaccesseritis mecum obliqui, et ego ambulabo in favore meo vobiscum obliquis. Hæc Origenes.

Secundo, Ecclesia et anima justa dicit de se: Nolite mirari quod fusca sum per defectus et culpas veniales: hi enim non denigrant, sed offuscant animæ nitorem, quia decoloravi me sol, id est astus tentationis.

Tertio, q. d. Nolite mirari quod fusca sum per varias passionum fulgines et caliginis, quia hæcæ jugiter exhalat inala mihi concupiscentia, quæ me decolorat. Unde S. Hieronymus in cap. iii Amos, notat quod, sicut corpora oiosa et inertia sole feriente uruntur et fuscantur, sic quoque otiosi otioque marcentes tentationum aestu flammantur et denigrantur; quæ vero in sole moventur, ambulat et laborant, solis radios parum sentiant: sic quoque homines laboriosi, qui ad luctas et certamina se preparant, superant mundi injurias, et benedictionem Spiritus Sancti consequuntur, dicentis ad justum: « Per diem sol non uret te, neque luna per noctem, » Psalm. cxx, 6.

Quarto et genuine, q. d. Nolite mirari quod per tribulationes et ærumnas fuscata sum, quia hæcæ me decoloravit æstus persecutionis; sed idem mihi patientiam et constantiam afflavit, quæ longe magis me illustrat, ita Cassiodorus, Beda, Justus Origenes et alii. Simili sensu dicit Nazarius in exordio Hierosolymæ fame luridis et atris, ait Jeremias: « Denigrata est super carbones facies eorum, et non sunt cogniti in plateis, » Thren. iv, 8. Hunc esse sensum liquet ex eo quod sequitur: « Filii matris mee pugnaverunt contra me. »

Paulo aliter S. Anselmus: Decoloravit, inquit, me sol justitie Christus, quia ob ejus fidem et amorem persecutiones læscæ sustinuo, quibus offuscator. Et S. Gregorius ac S. Bernardus, serm. 28, qui sic explicant, q. d. Candida sum et pura in me ipsa, sed fusca videor, si cum splendore sanctitatis Christi comparar: hic enim tantus est, ut me offuset et quasi decoloret, sicut stellæ, orienti sole, ejus splendore offuscantur.

## SECUNDUS SENSUS

## PARTIALIS,

## De Christo et anima justa.

Hæc omnia quæ de Ecclesia dixi, attribue anime solo nomine commutato, quibus addo:

Symbolice, sol accendens, itaque quasi consumens et denigrans animam, est charitatis æstus, item ardens desiderium fruendi Deo, atque zelus justitiæ quo quasi tabesit anima, cum videt Dei offensas et animarum perditionem, juxta illud Psal. LXXIV, 10: «Zelus domus tuæ comedit me;» et illud Psal. CXXVI, 139: «Tabescere me fecit zelus meus: quia oblii sunt verba tua inimici mei.» Ita S. Bernardus, *serm.* 28, qui et addit charitatem quasi decolorare animam, dum eam urit et cruciat, ut fleat cum flentibus, infirmetur cum infirmis, dicatque cum Paulo: «Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror?» Il *Co.* XI, 29.

Simili modo desiderium fruendi Deo languorem inducit anime, indeque quasi pallorem, fuscædinem et deliquium. Audi S. Bernardum: «Vel decolorari a sole, est ignescere charitate fraterna, flore cum flentibus, cum infirmantibus infirmari, uri ad scandala singulorum. Vel sic: Sol justitiæ decoloravit me Christus, ejus amore languere. Languor iste, coloris quedam extenuatio est, et defectus in desiderio anime, unde et dicit: Memor fui Dei, et delectatus sum, et exercitatus sum: et defectus spiritus meus, Ps. LXXVI, 4. Ergo instar urentis solis, desiderii ardor peregrinantem in corpore decolorat, dum vultu gloriæ intransientem, impatientem facit repulsa, et ex cruciatu amantem dilatio. Quis nostrum ita sancto amore ardet, ut desiderio videndi Christum, omnem colorem presentis gloriæ, luctuque fastidiat et deponat, illa ei prophætia voce contestans: Et diem hominis non desideravi, in suis? etc. *Jerem.* XVII, vers. 16: Item cum S. David: Renuit consolari anima mea, *Psal.* LXXVI, 3, id est, præsentium bonorum inani lætitiâ despici colorari.»

## TERTIUS SENSUS

## PRINCIPALIS,

## De Christo et B. Virgine.

*Primo*, B. Virgo quoad colorem fuit fusca et subnigra, quales sunt Ægyptii et Palestini, quia sole torrentur. Id liquet ex imagine ejus a S. Luca depicta, quæ Rome in Basilica S. Mariæ Majoris religiose colitur. Unde Nicæphorus, II *Hist.* cap. XXIII, ex S. Epiphano, sic ejus formam describit: «Colore fuit triticeo, capillo flavo, oculis acerbis, subflavus et tanquam oleæ colore pupillas in eis habens; supercilia ei erant inflexa et decenter nigra, natus longior, labia florida, et verborum suavitate plena; facies non rotunda et acuta, sed aliquanto longior, manus simul et digiti longio-

res.» Eadem habent S. Anselmus et Cedrenus in *Compendio*. Huc facit et Theocritus, *Idyl.* 10, quæ Syras feminas esse fuscas hisce versibus testatur:

Bombyx gratiosa, vocant te omnes  
Gracilem sole combustam,  
Ego autem solus mel recans.

*Secundo*, B. Virgo in puritate et sanctitate fuit lucidissima; quæ tamen si cum transcendenti sanctitate Dei et Christi comparetur, videtur offuscari, sicut lunæ fulgor splendore solis hebetatur et fuscatur.

*Tertio*, fusca fuit, quia gravida foetum utero gessit, eumque peperit sicut matres ceteræ, quæ dum concipiunt et pariunt, pallescent et fuscantur: at B. Virgo conceptu et partu hoc non fuscata, sed potius deaurata et quibus defuscata fuit, quia concepti et peperit Dei Filium, qui est lux mundi. Ita Rupertus: «Nolite, ait, filie Jerusalem, considerare me quod fusca sum, id est corrupta; quia quod tumentem habeo uterum, quod inventa sum in utero habens, non fecit vir, quia virum non cognosco, sed ita decoloravit me sol. Verus sol, et sole Deus longe pulchrior, semetipso me implevit, de semetipso uterum meum tumentem reddidit. Hocce est decolorari? Non apud vos, o filie Jerusalem, quæ habetis oculum simplicem, sed apud superbiorum cogitationes, quorum nequam est oculus. Non erat nequam oculus Joseph, sed quandam excusabilem ignorantiam nebulam habens, cito purgatus est, dicente sibi angelo Domini, quod sana cute decolorata essem, quam non flamma ignis de dorsum, sed desuper sol decoloravit, quod salva virginitate gravida essem; quam non vir terrenus, sed Pater cœlestis de Spiritu Sancto gravidam fecit.» Maternitas ergo virginitatem in B. Virgine non decoloravit, sed summe decoravit.

Denique in passione Christi assistens cruci non tam solis quam doloris ardoribus fuit fuscata, sed hanc fuscædinem mox aliterstis gloriæ Christi resurrectio et apparitio. Ita Halgrinus et Guilielmus, *q. d.* Nolite me condemnare propter filii passionem et meam compassionem, aut propter totius vitæ varias contumelias, irrisiones et afflictiones: hæc enim nulla mea vel filii culpa merito accidere, sed quia decoloravit me sol jure dicitur invidiæ et æstus afflictionum, eo quod filius meus me suæ passioni conformari et assimilari voluerit.

FILII MATRIS MEÆ PUGNAVERUNT CONTRA ME, POSUERUNT ME CUSTODEM IN VINEIS: VINAM MEAM NON CUSTODIVI.

PUGNAVERUNT CONTRA ME. — Hebraice בְּרִי יָמִי נִחָרָהּ וַי, id est irati sunt, vel exarduerunt in me; alii, contendunt, vel rixati sunt contra me; Origenes, dimicaverunt in me; Septuaginta, pugnaverunt in tui, id est in me, in ablativo, id est pro me; vel in me, id est contra me, ut passim vertunt

alii. Sepe enim in tui, id est in me, a Græcis sumitur preteritum; id est contra me, in accusativo; potest tamen in me sumi proprie in ablativo, ut mox ostendam; Symmachus, *oppugnaverunt me*.

POSUERUNT ME CUSTODEM IN VINEIS, VINAM MEAM NON CUSTODIVI. — Pro meam Hebræa habent, quæ mihi est, scilicet propria vel hereditaria, aut dotalis, ut meis laboribus parta, aut mihi singulariter chara et d.lecta; Vatablus, *filii namque matris meæ exardescerunt in me posuerunt me custodem vinearum; ego autem vineam meam non custodivi*.

Grammaticæ, sponsa dat causam cur decoloravit eam sol, quod scilicet fratres persequentes illam cogere custodem in vineis alienis, ut propriam vineam custodire non poterit: in quibus dum singula custodendo et custodiendo oberat, radiis solis percussa, decolorata et obfusca sit. Ita Aben-Ezra.

FILII MATRIS MEÆ, — sunt fratres mei, ex eadem matre et eodem utero geniti, qui proinde me, ut sororem suam uterinam defendere et summe diligere debuerunt; hi tamen contra omne naturæ jus et fas, contra omnem fraternum et maternum amorem pugnaverunt contra me. Magis enim se mutuo diligere solent fratres et sorores ex eadem matre, quam ex eodem patre, sed ex alia matre geniti: mater enim magis suos filios, uti in suo utero conceptos, sic et jam natos in sua domo continuæ educatione et cura associatos, inter se unit et copulat. Rursum filii matris hic vocantur ex alio patre geniti, ideoque dissimiles habentes amores, affectus et mores, ob quos pugnaverunt contra sororem suam uterinam, ab alio patre genitam.

Jam quoad sensum parabolicum et germanum per filios matris, primo, aliqui accipiunt filios Evæ, puta gentes quaslibet idololatrias, quæ oppugnaverunt Ecclesiam: Lyranus accipit Pharaonem et Ægyptios, qui persecuti sunt filios Israel, *Exodi* I. Utrique enim, post descensum Jacob in Ægyptum, erant nati in Ægypto; utriusque erant filii ejusdem matris, id est terre Ægypti.

*Secundo*, alii accipiunt Judæos qui apostatando a Deo vero et Mose, desciverunt ad idola et ritus gentium tempore Judæorum, Regum et Machabeorum, ut hæc querela non sit Ecclesiæ, sed Synagoge, puta Judæorum rite Deum in judaismo volentium, *q. d.* Fratres mei Judæi ex eadem stirpe Israelis et Synagoga velut matre mecum progeniti, descendentes ad idola, me Synagogam fidelium Judæorum unum Deum colentium oppugnaverunt, atque multos ex eis perverterunt, et ad idololatriam suam pellexerunt, quos proinde posuerunt custodes in vineis, id est præsidet et præfectos in adulterinis idololatriarum coetibus, et perversis gentium religionibus, ut eas propagarent, omnesque Judæos ad illas traducerent; quo factum est ut vineam meam, id est veram Dei religionem, cultum et fidem, veramque Dei Synagogam custodire non poterim, sed multi ex

ea deflexerunt ad vineas, id est synagoga gentium profanarum, juxta illud: «Vinea Domini exercituum, domus Israel est: et vir Juda, germen ejus delectabile, et expectavi ut feceret iudicium, et ecce iniquitas, et justitiam, et ecce clamor,» *Isai.* V, 7. Ita Chaldeus qui veritatem, *quia propheta falsi fuerant causa, ut devoleretur ira furoris Domini super me, et devolerunt me, ut servirem idolis vestris, et ambularem in institutis vestris; Dominus autem sæculi, qui est Deus, non servit, neque ambulavi in legibus ejus, neque custodivi præcepta ejus et legem ejus*. Verum sponsa in hoc Cantico libro est Ecclesia christianorum, non Synagoga; quare hæc verba sunt Ecclesiæ, non Synagoga; quare hæc verba sunt Ecclesiæ, non Synagoga.

*Tertio* et genuine, «filii matris» hic intelliguntur Judæi persequentes Ecclesiam Christi: hi enim cum ea ex eadem matre, puta Synagoga (hi enim cum ea ex eadem matre, puta Synagoga) cum ea enim natus est Christus, apostoli, ceterique primi christiani, qui omnes fuere genere et gente Judæi, juxta illud: «De Sion exhibit lex (evangelica), et verbum Domini de Jerusalem,» *Isai.* cap. 11, 3), sunt geniti, sed ex alio patre, puta diabolo, cum Ecclesia prognata sit ex Deo et Christo, juxta illud: «Vos ex patre diabolo estis: et desideria patris vestri (ut me occidatis) vultis facere,» *Joan.* cap. VIII, 44. Sensus ergo est, *q. d.* Judæi obstinati in judaismo, me Ecclesiam Christi, id est apostolos et primos christianos, oppugnaverunt acerrime, ideoque coegerunt illos Judæam deserre, ac fugere ad gentes, ibique erigere et custodire vineas, id est Ecclesias externas gentium: quo factum est ut vineam meam, id est Ecclesiam in Judea sitam quæ mihi nativa et propria erat, ac unicus a Christo commendata, custodire non poterim: quare ab ea expulsa, oberrare coacta sum per vineas gentium, ubi varios solis, id est persecutionis, æstus perpassa, ærumnis decolorata, afflicta et obfusca sum.

Ubi obiter nota fructum persecutionis Judæorum, hæc enim causa fuit conversionis omnium gentium: dum enim Judæi, ait Lyranus, voluerunt perturbare Ecclesiam, nolentes efferunt ut Evangelium latius spargeretur, ac pro una Ecclesia in Judea in omnibus gentibus constituerent. Hoc est quod Judæis impropert Paulus: «Vobis oportebat primum loqui verbum Dei: sed quoniam repellistis illud, et indignos vos judicastis æternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes: sit enim præcipit nobis Dominus,» *Act.* XIII, 46. Ita Origenes, Cassiodorus, Beda, Justus Origenianus, Hayno, Anselmus et Bernardus, *serm.* 2. Unde Auctor *Imperfecti* in S. *Matth.* apud S. Chrysostomum, *homil.* 3: «Viperarum, ait, natura est rumpere viscera matrum suarum, et sic nasci. Quoniam ergo Judæi assidue persequentes prophetas, corrumperunt matrem suam Synagogam, sicut ipsa lugens dicit in *Cant.*: Filii matris meæ pugnaverunt in me; ideo Joannes vocavit geminam viperarum,» *Luc.* CII, 7. Quocirca hæc aludens Christus inducit parabolam vineæ, in quam

mittens Deus operarios prophetas, qui omnes a colonis, id est a Judæis, occidebantur, tandem misit filium, qui ab eisdem crucifixus Judæam et Judæos disperdidit, *Matth. cap. xxi, vers. 33.*

Huc accedit S. Gregorius qui per *filios matris* accipit primos christianos judaizantes, qui sua importunitate coegerunt primitivam Ecclesiam judaizare, et servare circumcisionem ceteraque lege veteri præscripta. Huc accedunt et illi qui putant hic esse hysterologiam sive inversum ordinem; sic enim recto ordine hæc esse collocanda: « Posuerunt me (apostoli) custodem in vineis, » id est in ecclesiis gentium; quia « vineam meam (id est ecclesiam Judæam) non custodivi, » id est custodire non potui; quoniam « filii matris meæ [Judæi] pugnaverunt contra me. »

Quarto, « filii matris » accipi possunt heretici, qui Ecclesiam matrem suam, in qua baptizati et renati sunt, oppugnant, affligunt et decolorant, dum adulterinas suas vineas, id est synagogas Satanae, in quibus suas hereses docent, inducunt, easque custodes, id est presbyteros, doctores et predatores præficiunt, quo fit ut Ecclesia orthodoxa se ipsam custodire nequeat, quin ab eis læretur et lanietur. De his ait Joannes, *I Epist. ii, 19*: « Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis; » et Paulus, *Act. xx, 30*: « Ex vobis ipsi exsurgunt viri loquentes perversa, ut abdicent discipulos post se. »

Quinto, « filii matris » accipi possunt prævi Ecclesie pastores, episcopi et prælati, presbiteri qui ambient episcopatus et prelaturas, ut constituantur custodes vinearum, id est præsidēs Ecclesiarum, non Christi et animarum studio, sed ut opes congerant, ac cæteris superbe præsentent et dominentur in cleris; quare hi vineam suam, id est Ecclesiam sibi commissam, non custodiunt, sed dissipant et evertunt. Ita Origenes, *homil. 1*, et Apollonius. Vide S. Bernardum, *homil. 30*, ubi pulchre explicat quomodo anime sancte fugiant custodiam vinearum, id est præfecturam Ecclesiarum, eo quod dicant: « Vineam meam non custodivi, » id est, meam ipsius animam servare et regere nequeo; quomodo ergo regam alienas in tanto numero? Quare si invite prædicantur aliis, jugiter morient et lugent.

Symbolice, Theodoretus, S. Gregorius, Philo Carpathius, et S. Bernardus, *serm. 29*, ac S. Ambrosius in *Psalm. cxviii. sermon. 2*, ad vers. 1, per *filios matris* accipiunt apostolos, qui pugnaverunt contra Ecclesiam, sed in utilitatem Ecclesie, ut scilicet eam ab erroribus et vitis expurarent, sicut contra Synagogam pugnaverunt prophetae.

Item de angelis sanctis accipit Origenes, *homil. 2*, qui in nobis pro nobis pugnant contra demones, ut scelera destruant, et virtutes inserant. Verum hæc accommodatitia sunt, non litteralia, imo litteræ parum consona.

## SECUNDUS SENSUS

## PARTIALIS,

De Christo et anima sancta.

Primo, « filii matris » oppugnant fratrem vel sororem suam, cum fideles impii persequuntur virum fidelem et religiosum, v. g. superiorem, predicatorem, doctorem, etc., qui eorum impietatem et scelera redarguit, castigat et reformat. Quoties in monasteriis, capitulis, societatibus, urbibus, etc., videmus et audimus religiosos, canonicos, sacerdotes, eives dissolutos vel ambitiosos oppugnare suum ordinem, ecclesiam, congregationem, urbem? ut ipsa suspirans gemensque dicat: « Filii matris meæ pugnaverunt contra me. » Vide S. Bernardum, *serm. 29*.

Secundo, « filii matris, » id est ejusdem anime, sunt sensus et concupiscentie, que ex eadem anima pullulantes oppugnant suam sororem, id est anime rationem et mentem, dum ei rebelant, eamque ad sua concepta, puta ad bona sensibilia, contra legem Dei, quasi ad vineas adulterinas trahere satagunt, et reipsa sepe pertrahunt; quo fit ut anima vineam suam, id est statum gratiæ, charitatis et virtutum, ex quo omnium bonorum flores et fructus germinabant, non custodiat, sed dissipat et prodigat, juxta illud: « Oculus meus deprædatus est animam meam, » *Thren. iii, 51*. Ita S. Ambrosius, *lib. De Isaac et anima, cap. iv*: « Filii matris pugnaverunt in me. Hoc est, inquit, pugnaverunt me corporis passiones, carnis illecebæ decoloraverunt me, ideo sol justitie mihi non refulsit. »

Huc facit versio Septuaginta, *filii matris meæ pugnaverunt in me*. In eadem enim anima sunt concupiscentie, que luctantur contra rationem et mentem, juxta illud: « Caro concupiscit adversus spiritum: spiritus autem adversus carnem, » *Galat. v, 17*: quocirca religiosi, qui norunt quam difficile sit homini custodire vineam voluntatis suæ, que a sororibus suis, puta a tot concupiscentiis, assidue impugnatur, eam subjiciunt prælato, illiusque custodie committunt. Hinc nonnulli apud S. Bernardum, *serm. 29*, inter quos est Gregorius Nyssenus, *homil. 2*, et Psellus apud Theodoretum, per *filios matris* accipiunt demones, qui primitus creati fuerunt in celo justi et recti, quasi filii supernæ Jerusalem matris nostræ; sed a Luciferi seducti rebellantes Deo, ideoque celo expulsi, fideles Dei odio vatimiano orsequantur, ideoque in eis excitant omnes pravos concupiscentie motus, qui eos decolorant, et sepe concurunt perimuntque: nam « concupiscentia, cum conceperit, parit peccatum: peccatum vero cum consummatum fuerit, generat mortem, » *Jacob. 1, 15*.

Anima ergo est quasi spiritalis vita, cujus Pater æternus vivitor et: gr. colata est, *Juan. xv. 1*.

Que proinde rite colla fert botros suavissimos, ex quibus exprimitur vinum exultationis et confessionis; alioqui « uva eorum uva fellis et botri amarissimi. Fel draconum vinum eorum, et venenum aspidum insanabile, » *Deuter. cap. xxxii, vers. 32*. Rursum vinea est status ejusque, v. g. sacerdotium, conjugium, pastoratus, etc., sed presertim virginitas; hæc enim suavissimas dat « vas et vinum devotionis, orationis, contemplationis, unionis cum Deo et Christo. Unde S. Ambrosius, *Exhort. ad virgin.*, ante medium: « Nemo inquit, auferat vineam anime vestræ, et villa olera serat. Vineam enim quidam fructus virginitatis est; conjugia velut olerum plantaria sunt in quibus frequens zelus est; et ideo sicut olera herbarum cito cadunt atque marcescunt, nisi finem imponat senectus, aut ad perfectum vehat continentie. Non veniat ergo in vos Achab, qui concupiscit vineam vestram delere et extinguere; nec veniat in vos Jezabel, vanum illud et sæculare profuvium, hoc enim significatur vocabulo vana et vacua redundantia; sed veniat Nabuthe, qui venit a patre, sicut significat nominis ipsius interpretatio, qui vineam sanguine defendat suo, et pro ea mortem offerat. »

Alludit, ait Nyssenus, *homil. 2*, ad paradysum terrestrem, qui quasi vinea tradita fuit Adæ a Deo, ut eum custodiret, *Genes. ii, 15*; sed Adam tentatus a demone et Eva, quasi a fratre et sorore sua, nec se, nec paradysum custodivit. Unde peccans, ex eo expulsus totam suam posteritatem perdidit, et peccato originali decoloravit. Idem enim facit homo, qui animam quasi vineam suam non custodit, sed eam peccato decolorat et demoni tradit, itaque excolit vineam, non paradisi, sed inferni; non virtutum, sed vitiorum; non legis divine, sed concupiscentiæ. Unde Nyssenus censet animam hic lugere casum et ruinam suam, qua a vinea paradisi expulsa est, quando in Adamo expugnata a serpente, non custodivit vineam immortalitatis, impassibilitatis, similitudinis Dei, et aversionis a peccato. Denique S. Gregorius, *homil. 17 in Evangel.*: « Vineæ, inquit, nostræ sunt actiones, quas usu quotidiani laboris excolimus; sed custodes in vineis positi vineam nostram non custodimus, quia dum extraneis actionibus implicamur, ministerium actionis nostræ negligimus. »

## TERTIUS SENSUS

## PRINCIPALIS,

De Christo et B. Virgine.

Primo, Judæi sororem suam, id est B. Virginem genero Judæam, æque ac Christum ejus filium variis injuriis vexaverunt et insectati sunt. Unde nec filii morte, mortua sunt eorum odia. Pugnant, ait Rupertus, pugnas verborum, pugnas linguarum blasphemantium; prædicarunt illis

apostoli et filium meum esse Deum, et me Deam matrem, illum de Spiritu Sancto conceptum, me intactam virginem in partu et post partum permansisse. Mihi peculiaris erat cura populæ meæ; sed ejus improbitas coegit me hanc curam aliæ transferre. Verum Deus pro una vinea plurimam mihi colendas et custodiendas ait legitus: Omnes custodiam, ait, meam habent, et habere desiderant, de meritis meis presumentes, de intercessionibus meis confidentes, et pro hujusmodi custodia ad me jugiter clamantes. Sic Rupertus de peculiaribus totius orbis Ecclesiis. Nonne id in optime usurpemus de tot parthenopis ubique sodalitatibus, quæ privatæ quædam et peculiare sunt Deiparæ vineæ? ait Delrio.

Aliter Guillelmus: Judæi, inquit, pugnaverunt contra B. Virginem ejusque filium Salvatorem mundi, pugnaverunt contra suam salutem. Posuerunt B. Virginem custodem in vineis, quia ipsi contra eam usque ad mortem severitatem, illa animam suam posuit in redemptionem (per Christum) pro multis, et ut multas vineas custodiret, vineam suam non custodivit, id est, ut multas animas salvas faceret, vitam suam siveque filii morti exposuit.

VERS. 6. INDICA MIHI, QUEM DILIGIT ANIMA MEA, UBI PASCAS, UBI CUBES IN MERIDIE, NE VAGARI INCIPIAM POST GRÆGOS SODALIUUM THOORUM.

INDICA MIHI (tu, o sponsæ mi, qui es is) QUEM DILIGIT ANIMA MEA (plus quam seipsum, quia tu es anima et vita anime meæ, Christus enim est filius charitatis, ipsaque dilectio, ait Origenes, *homil. 2* e quatuor), UBI PASCAS, UBI CUBES IN MERIDIE (pro ubi hebraice est אֲחֵיכָא *echa*, quod veri quoque potest, quomodo, quasi modum pascendi gregem sponsæ doceri postulet a sponso pastore), NE VAGARI INCIPIAM POST GRÆGOS SODALIUUM THOORUM. — Pro cubes hebraice est אֲרֻבִּיךָ *arubi*, id est cubare, acubare, quiescere facias gregem tuum. S. Ambrosius, *lib. De Isaac et anima, cap. iv*, legit, ubi manes, ac tres S. Scripture sensus hic donotari autumat.

Grammaticæ, sponsa vineas custodiendo oberans solis radiis sua, decolorata et obfuscata perit a sponso pastore locum, in quo velut umbraculo cum gregibus quiescat et cubet in meridie, id est in ardore solis, ut ad eum se proripiat, ne sole torreatur, sed ibi sponsi sui umbra, quiete et pastu fruatur, ne alioqui umbram quærens, incipiat vagari, incidatque in sponsi sodales, id est emulos, rivales et adversarios. Solent enim pastores in meridie greges ad stabula vel sylvas, aut valles umbrosas deducere, ne solis aestu feriantur, sed ibi partim ruminent, digerantque escam quam in agris comederunt, partim novam a pastore preparatam accipiant. Sponsa ergo in aestu meridiei captat umbram qua refrigeretur, nec ullam meliorem putat, quam

filam in qua cubat sponsus, juxta quem meridiana fervor timendus non est.

## PRIMUS SENSUS.

## ADEQUATUS,

## De Christo et Ecclesia.

Parabolice et genuine, ad litteram significatur quod Ecclesia estu persecutionis Judaeorum et gentium afflicta et decolorata, pefat a Christo sponso suo locum in quo fideles suos pascit, et cum his refrigerium cubando capiet in meridie, id est in ardore tribulationis, ut fidelem a sponso pascatur, animetur, corroboretur, ne aliqui incedat in sponsi sodales, id est emulos haereticos, vel homines impios, a quibus pabulis haereticorum, errorum et vitiorum pascatur. Unde Chaldecus haec more suo applicans Judaeis, in captivitate ab idololatris vexatis et tentatis, sic vult: « Quando pervenit tempus, ut Moses dissolveretur ab hoc saeculo, dixit coram Domino: Manifestum est coram me quod populus iste futurus est ut peccet, et vadat in captivitatem; nunc autem indica mihi quomodo gubernantur, et quomodo habitabunt inter populos, quorum decreta sunt his graviora calore et estu in meridie, in revolutione Tammuz. »

Apposite Beda: « Bene, inquit, eum cujus praesidium flagitat, dilectum animae suae vocat; quia quo gravius est periculum, de quo eripi cupit, eo amplius illum, per quem se recipendam novit, diligit. »

Magis pathetice Nyssenens, *hem. 2*: « Renuntia mihi, inquit, quem diligit anima mea; ita enim te nomino, quoniam nomen tuum superat omnem cogitationem et intelligentiam, nec universa natura participans rationis id effari potest, aut comprehendere. Nomen enim tuum quo tu cognoscitur bonitas, est meae animae ad te habitudo; quomodo enim te non diligam, qui me sic dilexisti, etiamsi adno nigra essem, ut animam tuam posteris pro ovibus quas tu pascis? Non potest cogitari haec major dilectio, quam tua anima meam permittit salutem. »

Nota, *meridies*, cum sol ardet, symbolum est primo, ardoris persecutionis et afflictionis, cum illa quasi est summa et in culmine; tunc enim vel maxime Ecclesia invocat Christum, ut sibi auxilium et refrigerium praestet. Ita Cassiodorus et Beda: « Christus, inquit, qui pascit oves suas, inter eas cubat in meridie, quia corda fidelium suorum, ne fervore tentationum intus arescant, memoria supernae suavitatis reficit, et in eis ipse propitius numerus conservat. » Huc accedit S. Gregorius, qui per *meridie* accipit ardorem vitiorum: « In meridie, ait, Christus sub umbra pascit et cubat, quia in refrigeratione Spiritus Sancti sibi quasi requiem et pasium parat. Per *meridiam* quippe ardor vitiorum exprimitur, per *umbram* vero spiritualis gratiae status designatur. Meridie

ergo fervente in umbra Christus requiescit, quia dum in reprobis estus vitiorum flagrat, ipse sponse suae spiritum refrigerii tribuit, et in ea sibi delectabilem locum quietis efficit. Sed hoc sibi sponsa indicari deposcit, quod nulli unquam declaratur, nisi ea qui idem sanctificatricis gratie munus percipit. »

Secundo, *meridies* symbolum est summae claritatis fidei, aequae ac summae charitatis: in meridie enim clarissima est dies, aequae ac ardentissima. Petit ergo sponsa locum sponsi in meridie, hoc est, petit ab aurora, id est a modica Dei cognitione, traduci ad clarissimam. Dei et verum fidei contemplationem, qua omnes errores judaeorum athenisque infidelium velut nebulas illuminando dispellat. Petit quoque ardentissimam charitatem, ut ea succensa ardorem omnem persecutionis et tribulationis vincat et superet, juxta illud: « Aequae multae non poterunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam, » *Cantic. viii, 7*. Huc facit illud, *Habac. iii, 3*: « Deus ab austro veniet; » per quod significatur meridies, id est fervor charitatis et splendor veritatis, ait S. Augustinus, lib. *X De Civit. xxvi*. Unde Origines hic, *hom. 2e* quatuor: « Postulat, inquit, sponsa a sponso ut ei locum secreti sui indicet et quietis, quandoquidem amoris impatientiam per meridiem cupit audire sponsum, eo praecipue tempore quo clarior lux, et splendor diei perfectus et purus est, ut assistat ei oves pascenti vel refrigeranti. » Idem, *hom. 4* et duabus: « Non quero, ait, alia tempora, quando vespere, quando diluculo, quando in solis pascis occubuit. Illud tempus inquiri, quando in florente die, quando plena luce in majestatis tuae splendore versaris. » Et S. Ambrosius, *IV Hexamer. cap. 7*, alloquens Christum sic ait: « In meridiano pascis, hoc est in Ecclesiae loco ubi justitia resplendet, ubi fulget judicium; sicut meridies, ubi umbra non cernitur, ubi majores sunt dies, quod eis sol justitiae tanquam aestivis diutius immoretur. » Idem, *serm. 2* in *Psal. cxviii*: « Qui receperat te, inquit, sicut salutis auctorem, in meridie sunt illis lucei, sicut calet gratia tua sicut meridies; illis meridies factus es, qui pascatur in divitiis tuis, et in te sperant. Ideo, ut dicit David: Educere quasi lumen eorum justitiam, et judicium eorum tanquam meridiem, » *Psal. xxxvi*, vers. 6. Idem in *Exhortatione ad virginem*: « Ubi Christus manet, nisi ubi justitiae meridies fulget? Ideoque dicitur: In sole posuit tabernaculum suum, » *Psal. cxviii*, vers. 6.

Hinc Theodoretus docet hic notam veram fidei ad consequenter veram Ecclesiae assignari *meridie*, id est claram, publicam et universalem orthodoxae fidei toto orbe predicationem; in ea enim meridietur Christus, indeque Ecclesia cognominatur *catholica*, id est universalis, sive toto orbe resplendens; cum haereticorum sectae latebras et angulos querant, nec nisi in una alterave

Tertio, meridies quod dicitur

Meridies Christi crucifixio.

Dies vite Christi.

Quarto, meridies Jerusalem.

Meridies, Ecclesia Romanorum.

provincia delitescant. Sic et S. Augustinus, lib. *De Unitate Ecclesiae*, cap. xiv.

Tertio, nonnulli censent Ecclesiam hic petere a Christo ubi cubet in meridie, id est ubi jaceat in praesepio, cum recens natus est. Licet enim natus sit post mediam noctem in tenebris, tamen in eadem luce sua illustravit orbem, ut videretur non esse nox, sed meridies, juxta illud dictum de angelo annuntiante pastoribus Christi ortum: « Et ecce angelus Domini stetit juxta illos, et claritas Dei circumfudit illos, » *Luc. ii, 9*.

Melius tamen accipias per *meridie*, Christi crucifixionem, in meridie enim crucifixus est, atque crux Christi Ecclesiae et fidelibus contra omnes persecutionum et tribulationum aestus, certum fidamque prestat umbraculum et solatium. *Aurora* ergo vite Christi fuit in nativitate, *dies* in predicatione, *meridies* in cruce, *vespera* in sepulcro. Ita Philo Carpathus. Tacite ergo sponsa, puta Ecclesia et anima fidelis, qua plane configurari optat Christo crucifixo, ejusque cruce ferre sibi que imprimere, petit quomodo (hebraeum enim *אֵתָא* *etha* tam quomodo quam ubi significat), quomodo, inquam, Christus in *meridie*, id est in ferventissimo dolore et tormentorum aestu, ad horam nempe sextam, in duro crucis lectulo cuberit, ut ad ejus similitudinem animus stum et studium attemperet, se denique totam ad Christi in meridie crucifixi exemplar figat et formet.

Quarto, *meridies* symbolum est Jerusalem et Sionis, ubi Christus docuit, et Ecclesiam primam fidelium sanctorumque instituit, juxta illud *Isai. ii, 31*: « De Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem. » Jerusalem enim vergit ad meridiem. Primi enim fideles in rebus dubiis et quacunque tribulatione confugiebant ad B. Virginem et apostolos ceteros in Jerusalem, ut ab his lucem, robur et fervorem acciperent, ut patet *Act. xv, 13*.

Rursum, *meridies* est Romana Ecclesia, ad quam S. Petrus, jubente Christo, ex Jerusalem et Antiochia transtulit primatum et pontificatum suum; unde ad illam, velut ad umbraculum et asylum, confugiunt ex toto orbe fideles in quavis difficultate et dubio, ut ab ea in fide illuminentur, et in Dei amore accendantur. In ea ergo sunt pabula orthodoxae doctrinae, fidei et rerum divinarum. Hinc Aponius per *meridie* accipit cathedram Petri, sive Sedem Apostolicam: « Ista, inquit, pasca, evangelicæ scilicet doctrinae, qua apostolorum principi revelata est Petro, non videt anima, nisi qua vestigia Petri credendo et confitendo prosecta fuerit. »

Porro, perperam donatistae hoc loco abutebantur, ut probarent apud se in Africa, esse veram Ecclesiam, quod Africa sit ad meridiem sita; sed sic recte refellit S. Augustinus, *serm. 50 De Verbo Domini secundum Joannem*: « Primo, quod haec sint verba sponse, id est Ecclesiae, querentis locum sponsi in *meridie*, non autem sponsi querentis sponsam Ecclesiam; secundo, quod *Aegyptus*

in qua era erant examina sanctorum religionum, magis sit ad meridiem, quam Africa; tertio, quod in Africa duas erant Ecclesiae: una catholicorum, et altera donatistarum; querit ergo sponsa in utra istarum cubet et pascat sponso, q. d. « O quem dilexit anima mea, annuntia mihi, doce me. Audio enim in *meridie*, id est in Africa, duas esse partes, imo multas concisiones. Annuntia ergo mihi ubi pascis, quae oves ad te pertinent, quod ovile illic me jubet amare, cui me deo sociare, ne forte fiam velut operata. Illud enim quasi latenti, insultant quasi perditae, quasi nusquam alibi existenti. Ne ergo quasi operata, quasi latens fiam super greges sodalium tuorum donatistarum, maximianistarum, rogalistarum, ceterarumque pestium extra colligentium, et ideo spargentium, rogo te, annuntia mihi si illic pastorem meum requiram, ut non in gurgitem reprobationis incurram. » Hinc Augustinus. *Viob. eundem*, lib. *De Unitate Ecclesiae*, cap. xvii.

## SECUNDUS SENSUS

## PARTIALIS,

## De Christo et anima sancta.

Anima sancta solis, id est tribulationis, tentationis et concupiscentiae, ardore decolorata possit opem Christum, qui fideles suos velut sol meridiana vera cognitione illustrat, et magno Dei amore inflammata, ut omnes aerumnas alacriter et ardentem superet, juxta illud, *Ecl. cap. xxxiv, 19*: « Oculi Domini super timentes eum, protector potentiae, firmamentum virtutis, tegumen ardoris, et umbraculum meridianum. » Et illud, *Isai. xxv, 4*: « Quia factus est fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione sua: spes a turbine, umbraculum ab aestu. » Confugiunt ergo ad Christum, de quo Jeremias ait: « Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris: cui diximus: In umbra tua vivemus in gentibus, » *Thren. iv, 20*. Unde sponsa id quod hic petit consecuta, *cap. ii, 3*, ait: « Sub umbra illius, quem desideraveram, sedi. »

Hinc *meridies* notat statum perfectionis, in qua anima diligit Deum ex toto corde, ex tota mente et ex omnibus viribus. Audi S. Augustinum, *serm. 50 De Verbo Domini secundum Joannem*: « Annuntia mihi ubi pascis, ubi cubas in meridie. Quid significat *meridies*? magnum fervorem, magnamque splendorem. Ergo notum fac mihi qui sint sapientes tui, spiritu ferventes, doctrina fulgentes. Dexteram tuam notam fac mihi, et eructios corde in sapientia. Ipsi inheream in corpore tuo, ipsis societ, cum ipsis te fruatur. Ergo annuntia mihi ubi pascas, ubi cubes in meridie, ne incurram in eos qui alia de te dicunt, aliud de te sentiunt, alia de te credunt, alia de te praedicant, et greges suos habent, et sodales tui sunt quia de tua mensa vivunt, et mensae tuae sacramenta pertractant; sodales enim dicti sunt, quod simul edant, quasi

simul edales, etc. Hinc idem S. Augustinus, epist. 48 ad Vincentium, per meridiem accipit justos, a in quibus luce fulgentibus et charitate ferventibus, quasi in meridie requiescit Christus. In libro vero De Unitate Ecclesiae, xviii, Christus cubat in meridie, id est, in his qui habent charitatem, et non dividunt unitatem. Quocirca Apollonius per meridiem accipit sacras virgines, monachos et religiosos; nam «justorum semita, quasi lux splendens, procedit et crescit usque ad perfectam diem», Proverb. iv, 18. Audi Origenem, hom. 2 e quatuor: «Si quando sol justitiae Christus Ecclesiae suae caecelsa et ardua virtutum suarum secreta manifestat, et membra etiam pascae cubiliae meridiana videbitur edocere. Nam cum adhuc initia habet discendi, et prima, ut ita dicam, ab eo sententiae suscipit rudimenta, tunc dicit Propheta: Et adjuvabit eam mane diluculo. Nunc ergo quia perfectiora jam querit, et excelsiora desiderat, meridianum scientiae lumen exposcit, » juxta illud, Psalm. xxxvi, 5 et 6: «Revela Domino viam tuam: et ipse faciet. Et educt quasi lumen justitiam tuam, et iudicium tuum tanquam meridiem.»

Rursum Nyssenus, hom. 2, censet sponsam hunc petere pabulum Eucharistiae, qua roborata viam possidet ad meridiem gloriae caelestis: «Duce me, inquit, dicere piam animam ubi pascas, ut salutaris percipere pastione, aeterno implere nutrimento, quam qui non comedit, non potest ingredi vitam aeternam; et accurrens ad fontem, divinum potum hauriam, quem tu tanquam ex fonte praebes silentibus, aquam profundens ex tuo latere, ferro haec vena aperta, quam qui gustaverit, fit fons aequae salientis in vitam aeternam: si enim in his me pascas, me omnino facies cubare in meridie, quando in pace simul dormiens requiescam in luce quae caret umbra, sole lucente super verticem, in qua tu cubare facis eos, quos tu pavisti, quando tu pueros tuos excipies tecum in cubile. Nemo autem haec meridia requie dignus censetur, qui non fuerit filius lucis, et filius diei: qui autem ex aequo se separavit a vespertinis et matutinis tenebris, hoc est, ubi incipit malum, et in quo desinit, is in meridie, ut in eo cubet, collocatur a sole justitiae.» Eucharistia recte vocatur merides, tum quia continet Christum, qui est ipsa lux mundi; tum quia contra omnes tentationes et concupiscentias meridianum praebet umbraculum: tum quia confert plenitudinem charitatis, et deliciarum luminumque caelestium, juxta illud: «Jesus, etc., cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem (amoris, id est extreme) dilexit eos, » Joan. xiii, 1.

Anagoge, merides typus est coeli et caelestis gloriae: sicut enim in meridie sol totam suam vim illuminandi et calefaciendi exerit, eamque toti terrae communicat: sic Christus in caelo totam quasi divinitatis suae vim et gloriam exerit, primo in suam humanitatem, deinde in B. Virgi-

nem et sanctos omnes, qua eos in corpore et anima omni laetitia, voluptate bonisque omnibus replet, cumulat et beat. In hac vita ergo est aurora fidei, in altera merides visionis et amoris, juxta illud: «Satiabor, cum apparuerit gloria tua, » Psalm. xvi, vers. 13. Audi S. Bernardum, serm. 33: «O vere merides, plenitudo fervoris et lucis, solis statio, umbrarum exterminatio, desiccatio paludum, fotorum depulsio! O paterne solstitium, quando jam non inclinabitur dies! o lumen meridianum, o vernalis temperies, o festiva venustus, o autumnalis ubertas, et (ne quid videam praeteriisse o quies) et feriatio hiemalis! Aut certe si hoc magis probas, sola tunc hiems abiit et recessit. Hunc locum, inquit, tante claritatis, et pacis et plenitudinis indica mihi, ut, quemadmodum Jacob adhuc in corpore manens vidit Dominum facie ad faciem, et salva facta est anima ejus, Genes. xxxii, 30: ita ego quoque te in lumine tuo et in decore tuo per mentis excessum merear contemplari pascentem uberius, quiescentem ceteris. Nam et hic pascis, sed non in saturitate; nec cubare licet, sed stare et vigilare oportet propter timores nocturnos. Heu! nec clara lux, nec plena refectio, nec mansio tuta; et ideo indica mihi ubi pascas, ubi cubes in meridie. Beata me dicis, cum esurio et sitio justitiam, Psal. lxxv, 6. Quid hoc ad illorum felicitatem, qui repleti sunt in bonis domus tuae, qui epulantur et exultant in conspectu Dei, et delectantur in laetitia? » Psalm. lxxvii, 4; et paucis interitis: «Omnia mihi hic cedunt ultra perfectum, plura praeter votum, et tutum nihil. Quando adimplebis me laetitia cum vultu tuo? Psalm. xv, 10. Vultum tuum, Domine, requiram: vultus tuus merides est. Indica mihi ubi pascas, ubi cubes in meridie. Scio satis ubi pascas non cubans: indica mihi ubi pascas et cubes, » Psalm. xxvi, 8.

Hinc S. Augustinus in Psalm. liv, per meridiem accipit beatam aeternitatem: «Vespere, inquit, mane et meridie narabo et annuntiabo: et exaudiet vocem meam. Evangeliza tu, nolere tu, die quid accepisti. Vespere de praeteritis, mane de futuris, meridie de sempiternis. Ideo ad id quod ait, vespere, pertinet quod exauditur vox ejus; finis enim in meridie est, sed inde non declinat in occasum. In meridie enim lux excelsa est, splendor sapientiae, fervor dilectionis. Vespere, mane et meridie: vespere Dominus in cruce, mane in resurrectione, meridie in ascensione. Et enarrabo vespere patientiam morientis, annuntiabo mane vitam resurrectionis, orabo ut exaudiat meridie sedens ad dexteram Patris.»

Mystici et contemplativi per meridiem accipiunt summum contemplationis et amoris gradum. Unde S. Laurentius Justinianus, De ligno vite, tract. De Orat. cap. x, sex contemplationis gradus assignat, atque sextum et summum hunc ponit: «Sextus contemplationis gradus est, quando animus illa ex divini luminis irradiatione cognoscit,

quibus omnis humana ratio declinat, et intelligentiam intelligentiam rationem amittit, et omnem humanam rationem et intentionem transcendit. Hinc emanans luminis impetus laetificat animum contemplantis memoria abundantiae suavitatis dei: in quo gustu cum ad Deum totis praecordiis amandum facile abducatur hominem potentia ejus, et virtus et gloria, majestas, bonitas, beatitudo, ad contemplanda ejus amabilia per seipsa in affectum cordis contemplantis elucescentia; hoc potissimum amantem rapit in amabilem, quia ipse in seipso est quod in eo amabile est, qui est totum quod est, quia bono amore ipsius boni sic se intendit pius affectus, ut non se inde revocet, donec unus cum eo spiritus effectus sit: quod cum in eo fuerit perfectum, jam scio mortalitatis velo differt ac dividitur a Sanctis aeternorum, a summa illa beatitudine supercaelestium, qua tamen in fide et spe ejus, quem amat, in conscientia fruatur.»

## TERTIUS SENSUS

## PRINCIPALIS.

## De Christo et B. Virgine.

Primo, Honorius Augustodunensis sic de ea exponit: «Marie anima Christum dilexit, ideo omnia secreta Patris ei innoverit. Castissima virgo fuit merides, de Spiritu Sancto splendens et fervens, in quem Christum declinavit estum libidinosorum, et cubavit in ejus humilitate, pastus est in ejus castitate. Ne vagari, etc. Id est, notificat omnibus quod in me requieveris, ne heretici dilacerent dicentes: Si virgo peperit, phantasma fuit. Et ego vagor per eorum greges, quia in secretis et conventiculis eorum sum psalmus eorum.» Haec vera sunt, sed huic loco minus congrua.

Secundo, Rupertus haec adaptat B. Virgini quaerenti Christum triduo perditum, eumque inveniendi in templo: «Fili, inquit, quid fecisti nobis sic? ecce pater tuus et ego dolentes quaerebamus te, » Luc. ii, 48. In templo enim est merides, id est doctrina veritatis, et ardens praedicationis charitatis.»

Tertio, idem Rupertus et Guallelmus, atque ex his Delrio censent his verbis B. Virginem aspirare primo, ad coelum; secundo, ad Christum suum, ut eo fruatur facie ad faciem, q. d. Assume me quo assumptus es, ut tecum pascear, tecum cubem, quae te olim tam devote pavi, et toties cubitum collocavi. Emissus es olim e sede magnitudinis tuae, ut tecum esses et tecum laborares: emitta me nunc de carcere erummosae vitae hujus, ut tecum sim, et paseam tecum post tantos labores materni affectus. Tertio, non addere quem pascat, aut quos, ut nostrum exerceat intellectum; quia non tantum illic suos pascit, hoc est sanctos angelos, sed etiam humanitatem suam perennibus deliciis divinitatis suae; unde postea dicitur ipsemet pasci inter lilia: pascit qua Deus, pascitur qua

homo. Quarto, addit in meridie, quia ibi simpliciter merides est, ibi jugis fervor divinae claritatis est, ubi cubat Jesus, ubi quiescit divinitati unita humanitas. Ibi pia mater petebat pasci ab ipso Deo, pasci cum ipso homo, ibi cum suo Jesu cubare. Quinto, soales esse apostolos, qui in gentium dispersione quasi vagabantur Evangelium toto orbe circumferentes; petere autem piam matrem, ne, jam expletis maternis officiis omnibus, emerita et plena dierum, cum apostolis novum subire profectuum et praedicationis laborem jubeatur, cui pares erant ipsi apostoli. Spiritus Sancti gratia et caelesti luce satis instructi.

Ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum. — Pungit sponsa sponsum stimulo zelotypiae, q. d. Indica mihi locum ubi cubes in meridie, alioqui periculum est ne vagando in tuos emulos et corrivales incidam, qui te excluso me sibi in sponsam ambiunt, ut fecerunt sponsi Penelopes. Hebraea, quia cur ero sicut vaga super greges socrorum tuorum? Pro sicut vaga, hebraice est, כוֹסֵיחַ, koseiah, id est sicut amica, operata, lecta, vel sicut operiens se, aut sicut declinans, divertens, vagans, errans; alii, sicut increpata et objurata: ita Pagninus. Unde Septuaginta vertunt, ne forte efficiat sicut adoperata super greges sodalium tuorum. Pro adoperata, graece est περιεσπασμένη, quod S. Hieronymus in versione Originis vertit, cooperta; alii, circumducta; Symmachus et ex eo Theodotus, περιεσπασμένη, id est vaga, vacillans et errans, aut potius circumspoliata et rotata, uti lapis rotatur in funda, ut cum fundibularius majori impetu vibret et ejaculetur: περιεσπασμένη enim est funda.

Porro, si amica vel adoperata quintupliciter accipi potest: primo, pro meretricie, haec enim olim palliolo aut velo se tegere et operire solebat ex pudore, ne agnosceretur, uti pater de Thamar, Genes. xxxviii, 15; unde Valabius vertit, ne oberrans per greges sodalium tuorum videar palliolata, id est meretricula: alii, cur ego quasi quae declinat, et divertit ad greges sodalium tuorum? hoc est, eorum qui se dicunt tuos sodales, cum quidvis aliud potius sint.

Secundo et melius cooperta, id est luegens, luegentes enim solum caput et faciem velo operire, praesertim viduae, quae lugent mortem mariti, q. d. Cur te, o sponse mihi, absente, ego sponsa tua videbor vidua, et luegens tui absentiam velut mortem?

Possit tertio, si cooperta notare modestiam, honestatem et pudorem virginalem sponsae, quae se velat et tegit, ne a sponsi sodalibus conspici queat, uti se velavit et pallio se cooperuit Rebecca, viso Isaac sponso suo, Genes. xxiv, 65. Sic enim virginis et sponsae honestas velant se, juxta praecipuum Apostoli, I Corinth. xi, 5. Vide Terullianum et ex eo S. Cyrilianum, lib. De Velandis virginibus, et lib. De Habitu mulierum. Ita Origenes, homil. 1, quem audi: «Nisi enim tui mihi annuntiaveris, incipio errabunda jactari; et dum te quaero, in

Adoperata quia tripliciter. Primo, meretrici.

Secundo, luegens.

aliorum greges incurro; et quia aliorum rubesco, faciem meam absque mora mox contegere inclino. Sum quippe sponsa formosa, et aliis nudam faciem meam non ostendo, nisi tibi soli quem iam pridem deosculata sum. » Et S. Hieronymus, *epist. 22 ad Eustochium*, ex hoc loco docet virginis non ex parte, sed omnino et ex toto debere velare faciem: « Zoltypus, inquit, est Iesus, non vult ab aliis videri faciem suam, excuses licet atque causeris; obducto velamine ora contexit, et quasi tibi sibi, et dixi: Annonia mihi, ne quando efficiar sicut aperta super greges sodalium tuorum; tumbet et dicet: Si non cognoveris te, » etc.

*Quarto*, S. Augustinus, *epist. 48 ad Vincent.*, et *lib. De Unitate Ecclesie*, cap. xiv: *Cooperata*, inquit, id est obscura, latens et incognita. Ecclesia enim posita est a Christo in meridie, ut omnibus sit visibilis et conspicua: ergo non decet eam esse cooperatam, id est latentem et absconditam, nisi sunt ecclesie donatistarum aliorumque hereticorum. Sic et Origenes, qui asserit idcirco Ecclesiam, vel animam Dei sponsam, requirere Christi subieula, et plenitudinem scientie a Deo postulare, ne videatur esse una e philosophorum scholis, quae *adoptata* nuncupatur, eo quod veritas apud eos aperta sit et incognita.

*Quinto* et optime, *cooperata* idem est quod *vagans* et *errans*, ut verbi Noster: *femine enim cum domo abeunt, alioque vadunt, honestatis causa sese cooperiunt et tegunt*. Pefit ergo sponsa a sponso locum ubi cubet in meridie, id est in terra persecutionum, ut ad eum confugiat, ne aliqui, inquit, ego, id est fideles mei qui sunt membra mea, praesertim in primitiva, novella et tennella Ecclesia, dispergantur, et vagando defleant ad gentes, idololatrias, hereticos et philosophos, ac in eorum errorem inducantur, qui se jactant sodales Christi et veros pastores, doctoresque veritatis, cum sint socii et ministri diaboli. Unde Chaldaeus hae more suo adaptans Judeis: « Et quare, inquit, erunt transmigrantes inter greges filiorum Esau et Ismael, qui applicant sibi idola sua pro sociis? » Ita Nyssonus, Philo Carpathius, Cassiodorus, Beda, Anselmus, S. Bernardus et alii.

Recte notat Theodoretus hereticos se vocare *sodales Christi*, quia habitum et nomen Christi circumferunt, nec nisi Evangelium Christi ore crepant, sed corde ei adversantur, juxta illud Pauli: « Habentes speciem quidem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes, » *II Tim. III, 5*. Rursum heretici eundem habent baptismum aliaque sacramenta, quae Christus et christiani. Denique *sodales* dicuntur, non quia amici, sed quia quasi ex equalitate cum Christo certare contendunt, promittentes eundem bona suis sectatoribus, quae Christus nisi assensu pollicetur; unde et eos a suo nomine nuncupant, donatistas a Donato, arianos ab Ario, pelagianos a Pelagio, sicut christiani vocantur a Christo. Quocirca ab his Ecclesia (id est fideles *fideles* in Ecclesia) fit vaga, erronea, et circum-

ducitur ac rotatur « omni vento doctrinae ad conventionem erroris, » ait Paulus, *Ephes. IV, 14*. **SODALIUM**. — *Primo*, Origenes, *homil. 2 ex quatuor*, per *sodales* accipit angelos, quibus Dominus gentium singularem curam distribuit et demandavit, *q. d.* Ne per gentes vaget, et eorum angelis praesidibus subijcet, quae uni sponso Christo subditus sum, ejusque vicario S. Michaeli: hic enim nunc praeses est Ecclesiae, uti olim fuit Synagoga.

*Secundo*, Rupertus per *sodales* accipit scribas et pharisaeos, *q. d.* Ostende mihi, Christe, ubi pascas tuos fideles, ne aliorum recidam in priores meos magistros, puta scribas mosaicos, qui me ad judaismum et judaicas traditiones ac superstitiones retrahant, sicut Magi quarentes Christum duce stella, cum eam velut meridiem se occultantem reliquerunt, incidere in Herodem et scribas, qui Christum et ob Christum Magos alia via in patriam redeuntes perseruti sunt, *Matth. II, 16*.

*Tertio*, S. Bernardus, *serm. 33*, accipit demones, praesertim meridianos, qui scilicet licet sint nox, id est tenebrosi per malitiam, tamen Christi meridiem, id est splendorem et fervorem fraudulenter simulat et ostentant, ut fideles ad se alliciant et decipiant, juxta illud *Ps. xc, 6*: « Ab incurso et demonio meridiano. Itaque, inquit, nisi cor illius, quem forte aliquod istiusmodi demonium meridianum tentandum acceperit, oriens eius non illuxerit versus meridiem, qui falsum convincit et prodat; non poterit omnino cavere, sed tentabit et supplantabit sine dubio sub specie boni, pro bono scilicet malum incanto et improvido persuadens. Et tunc merides, id est major claritas, apparet tentans, cum quasi boni majoris imaginem praefert. »

*Quarto* et optime, per *sodales* accipias hereticos, philosophos ceterosque errorum magistros, qui discipulorum greges post se trahere satagunt, ac subinde christianos novellos ad se reipsa trahunt: hoc enim hic devitate cupit Ecclesia. Ita Cassiodorus, Justus Origenes, Philo Carpathius, S. Anselmus et Bernardus.

*Tropologicis*, S. Gregorius per *sodales* accipit per-versos christianos et falsos fratres, in quos fideles incidere metuit, ne ab eis pervertantur: « Vere, inquit, in quo Christus non cubat, vagatur; quia meus quam ille suavis et ponderosus Christi spiritus non implet, multis cogitationibus dissoluta circumferatur. Sed qui sunt sodales Christi, per quorum greges sponsa vagari pertimescit, nisi falsi quique christiani? qui aut nominis fratres, ut etiam sacramentorum ed munice non socii Christi vocantur; quia alectis, quos ipse fratres vocavit, in Ecclesia cohabitando sociantur. Quorum multitudines bene per exprobrationem greges appellantur: quia dum quasi irrationabilia animalia sine ordine vivunt, seductoibus spiritibus ad devorandum traduntur. Per hujusmodi greges vagatur, quisquis ab intimo deusmodi expulsus, reproborum stultitiam per similes cupid-

fates imitatur. » Concupiscentia enim est vaga, facitque hominem vagum, ut ab una, quam expertus fastidit, transeat ad aliam et aliam sine fine, quia querit in eis satiem, et non invenit, juxta illud, *Isai. LVII, 17*: « Abiit vagus in via cordis sui. » Et illud *Jerem. I, 6*: « Grex perditus factus est populus meus; pastores eorum seduxerunt eos, feceruntque vagari in montibus: de monte in collein transierunt, oblii sunt cubilis sui. » Concupiscentia ergo circumducit animam ab una voluptate in aliam, ab uno scelere in aliud, eamque rotat, sicut rotatur lapis in funda, ad omnem injuriam et vim proximo inferendam, ac ad omne nefas, juxta illud, *Sapient. cap. IV, vers. 12*: « Inconstantia concupiscentie transvertit sensum. » Hoc significat et *perlocutio*, id est *circumversa* vel *rotata in funda*, ut verbi Symmachus.

## VOX SPONSI

## ET SOCIORUM EJUS.

**VERS. 7. SI IGNORAS TE, O PULCHERRIMA INTER MULIERES, EGREDERE, ET ABI POST VESTIGIA** (hebraice post calcaneos) GREGUM TUORUM, ET PASCE ILEDOS TUOS JUXTA TABERNACULA PASTORUM.

Vatibus et alii hebraizantes et tibi, cum dicitur, *si ignoras te*, censent hebraice pleonasmum redundare, et elegantie duntaxat causa poni. Unde ipsi ex Hebraeo vertunt, *si ignoras tibi*, id est *si ignoras*, sicut mox in Hebraeo dicitur *וְאֵי תְּסִי לֶאֱלֹהִים*, id est *egredere tibi*, id est *egredere*, et alibi saepe. Sic te vel tibi apud Latinos saepe redundat, ut tu te hoc fecisti, vale tibi, vive tibi, ecce tibi, id est ecce. Si sensus erit, *q. d.* Si ignoras, o sponsa, ubi cubem ego sponsum tuum in meridie, abi et sequere vestigia gregum et pastorum: inter eos enim me invenies quasi pastorem principem. Illic sensus valde facilis et planus est, et sententiam alias impeditam expedit, clarissime efficit. Ita Titelmannus, Hortolanus, Sanchez, Soto Major et alii hebraice perit.

Verum Patres graeci et latini urgent et ponderant et tibi, neque ac Septuaginta vertentes *egredere*, id est *leipsam*. Si sensus esse potest, *primo, q. d.* Si ignoras te, id est etiam tuam pulchritudinem, pulchritudinem tabernaculum, in quo pasco et cubo in meridie, quia tuum tabernaculum pariter meum est, sicut tua pulchritudo pariter mea est: ubi enim est sponsa, ibi est et sponsum; ubi est Ecclesia, ibi est et Christus. Quare si id ipsum ignoras, egredere et abi post vestigia gregum et fidelium tuorum: tui enim greges, mei quoque sunt; atque ubi greges mei sunt, ibi sum quoque ego eorum fidus et individuum pastor. « Et pasce haredos tuos juxta tabernacula pastorum, » pulchra apostolorum et doctorum: illos enim ego tibi praesides praefeci, et magistros constitui, atque ego in medio ipsorum versor et dego, ut dum viverem in medio ipsorum, a parentibus meis inventus sum in templo, *Luc. II, 46*, juxta illud: « Ecce

ego vobis sum omnibus diebus, usque ad consummationem saeculi, » *Matth. XXVIII, 20*. Quare per hosce pastores ego te vera doctrina pascam, et in omni solis, id est persecutionis ardore solabor et protegam: hoc si sequare, non incipies vagari, nec incidere in meos sodales, id est amulos et rivales hereticos, ceterorumque errorum magistros. Ita S. Athanasius in *Synopsi* et Justus Origenes, qui recte notant causam ignorantis sponsae, cur scilicet illa ignoret ubi sponsum cubet in meridie, esse quod ipsa ignoret seipsam suamque pulchritudinem; quare eam introspeciat, atque in ea sponsura inveniet.

*Secundo*, Nyssonus censet hae verba non esse sponsi, sed adolescentularum ad sponsam quarentem se solis aestate decoloratam, *q. d.* Esto tibi decolorata videaris, revera tamen es pulchra per excellentiam, id est pulcherrima es mulierum; quod si ob persecutiones et arumnas id ignoras, abi post tuos greges et pastores, ab illis ducies te laucari, tuamque pulchritudinem plenis buccis concupere. Verum hic sensus videtur impertinens; non enim respondet interrogationi sponsae quarentis, non, an ipsa sit pulchra, sed ubi sponsum pascat et cubet in meridie.

*Tertio*, Titelmannus et alii censent hae dici per ironiam: pupugere enim sponsa sponsum stimulo zelotypiae dicens: « Ne vagari incipiam; » quare sponsus stimulum huic in eam jocando reflectit, veluti si amator quispiam velle persuadere sponsae, quod nusquam alibi se possit, ut apud ipsum commode et honorifice tractari, ita eam alloquatur: Si ignoras tenebris, o sponsa mea! si nondum tibi satis cognita est conditio tua, in qua apud me agis; egredere, et abi post amatores alios, illicque operam da tuis voluptatibus et desideris explendis, ut videas et experientia ipsa tandem cognoscas quam sit dissimilis tua conditio ab illis quae aliis adherent amatoribus. Huc accedunt Cassiodorus et Beda, qui exponunt per comminationem, *q. d.* Si ignoras, o sponsa, quod pulchra facta sis per baptismum, et pulchrior futura per tribulationem, quas tibi idcirco immittere decrevi, tolerantiam, egredere a meo consorcio, et errantium actus imitare. Et S. Gregorius hic: « Quisquis, inquit, necit se in hoc positum, ut tentationes per sufficientiam vincat, a familiaritate Christi recedit, quia in bello positus cum Domino suo pugnare recusat. »

*Quarto* et genuine, videntur hae esse verba non solius sponsi, sed et sociorum ejus; unde et mox socii hi aiant: « Murenulas aureas faciemus, » in plurali, non *faciam* in singulari, ut ibidem notant Justus, Rupertus, Anselmus et S. Bernardus. Sponsus ergo non per se, sed per socios suos respondet sponsae: « Si ignoras te, » id est tuas vias, tuos gressus, quibus ab me tendis, *q. d.* Si ignoras iter et viam, quam insistere debeas, ut ad locum, in quo pasco et cubo in meridie, pervenias. « Abi post vestigia gregum tuorum; » He-

Sodalium qui hic primo accipit.

Secundo, scribas et pharisaeos.

Quarto, philosophos ceterosque errorum magistros.

Tropologicis, per diversos christianos et falsos fratres, in quos fideles incidere metuit.

Heretici velles Christi.

Si ignoras te, Erinas, Meas.

braea, exi tibi in calcaneis ovium; Septuaginta, *egredere tu in vestigiis gregum* (si enim tuorum non est in Hebraeo, nec in Graeco); Symmachus, *egressa ovile secundum vestigia gregum*, hoc est, sequere fidem, vitam et mores priscorum fidelium, qui Deo plauerunt, puta patriarcharum et prophetarum. Ibi enim sunt tui, id est non tam ad legem veterem quam ad novam, et Christique Ecclesiam pertinent, teste S. Augustino. «Pascue hodos tuos juxta tabernacula pastorum,» id est, infirmos tuos fideles et peccatores, qui male olent, ut hirci et hœdi ob putidam concupiscentiam, pascito juxta tabernacula pastorum, id est juxta Ecclesias apostolorum, et eorum qui apostolis successerunt: ab iis enim in fide et virtute firmabuntur, et a concupiscentiis curabuntur; quare ibi inveniunt sponsum animæ suæ Christum *in meridie*, id est in fulgore doctrine et fervore charitatis, recubentem, suosque fideles per apostolos virosque apostolicos pascentem. Alludit grammaticæ ad hodos, qui naturali instinctu agnosunt matres, easque ex odore agnoscentes illico ad illas confugiunt. Fingitur enim hic sponsus hodos parvulos et infirmos pascere, et lacrare juxta tabernacula pastorum, qui hircos et capras adultas pascent; quare ex hœdis, qui ex odore agnoscent et advolant ad vicinas capras quasi matres suas, agnoscit sponsa pastrix tibi est sponsus pastor ovium et caprarum.

Sensus est ergo, *q. d.* ait Hortolanus: Si quando, o Ecclesia sponsa mea pulcherrima, inter maximas persecutiones, et rerum omnium difficultates perplexa, et inopis consilii heredis, observa majorem tuorum fidem, et in perferendis malis infractum animum, quæque illi, his veluti pedibus suis difficiles ingressi vias, reliquerunt impressa vestigia, heroica sua facta, raræ fortitudinis ac constantiæ tibi tuoque gregi imitanda exempla. fisdem tu quoque ingredi pedibus, eadem tere vestigia, eam rectam tuoque et greg tuus perpetuam tene viam: ea vos procul dubio, ad mea pastorum Principis aliorumque insignium pastorum perducet mapalia, in virentibus, irriguis et opacis Israeliticorum montium locis fixa. Ibi nul- lum, qui te deceptam viderit, aut sollicitet, offendens pseudo-Christum, nullo pseudo prophetam; sed me ipsum, qui te incorruptam perpetuo servaturus sum et libillatam, verum Christum et legitimum sponsum tuum, meosque, qui gregem meum ex animi mei sententia, doctrina sana et scientia pascent, fidos pastores. Ibi jubeo ut pasces hodos tuos, tuos inquam filios tibi recens natos, quin et adultos, sed moribus adhuc et judicio neophytos, lascivientes, auribus prurientes, rerum novarum cupidos, et voluplatum (quarum virus redolent) magis quam mei amatores. Ibi tuos hodos a meridiis solis incommodis tutos, cum reliquo meo grege jubeo ut facias acubare, prædicando verbum opportune, importune obscurando, increpando cum omni patientia et doctrina.

Hoc accedit Chaldaeus, qui de more Judæis hæc applicans sic vertit: «Dixit Sanctus et Benedictus Mosi propheta: Tu postulas ut deleatur tibi exsiliium, Synagoga, quæ comparata est puella pulcherrima, et quam anima mea diligit, ambulat in vis justorum, et ordinet orationem suam in ore prefectorum suorum, et deducat generationes suas, et doceat filios suos, qui comparantur hœdi caprarum, ut ambulent in domum ecclesie et in domum doctrine: et propter illud meritum sustentabuntur in captivitate, donec mittat eis regem Messiam, qui ducat eos in requiem ad tabernaculum ipsorum, quod est domus Sanctuarii, quam ædificabunt ei David et Salomon pastores Israel.»

Minus apposite aliqui pastores non veros, sed falsos hic accipiunt, *q. d.* Sequere vestigia gregum, id est fidem et mores priscorum justorum; sic fiet ut etiam impune hodos, id est fideles tuos imperfectos, ducere possis circa tabernacula pastorum, perfidorum, inquam, illorum sodalium, quos permiscebas; ideoque decevi te similem facere equitatu meo, robori et potentie, quam ostendi in curribus Pharaonis, scilicet prosternendis et mergendis in mari Rubro.

Denique solatur sponsus animamque sponsam, compellendo eam, «o pulcherrima mulierum,» *q. d.* Videris tibi, o sponsa, esse persecutionum decolorata et obfuscata, at scito te ex dono et gratia Dei esse pulcherrimam mulierum. Id explicat et confirmat, dum subdit: «Pulchra sunt genæ tuæ sicut turritis, collum tuum sicut montia,» etc.

Tropologicè, primo, «si ignoras te, egredere,» etc., *q. d.* Cognitio sui ipsius est via ad cognitionem Dei, sicut ignorantio sui est ignorantia Dei: cognoscens enim suam infirmitatem, cogitur agnoscere Dei gratiam et omnipotentiam, eamque suppliciter invocare. Unde Agapetus Diaconus, *Admonit. ad Justinianum imperatorem*: «Qui se novit, inquit, Deum noscet. Deum noscens, Deo assimilabitur. Assimilabitur qui Deo dignus erit, qui nihil Deo indignum admittit, sed cogitat quæ Dei sunt; et quæ cogitat loquitur, et quæ loquitur facit.» Vide S. Bernardum, lib. II *De Consider. ad Eugenium*, cap. III, et S. Ambrosium, serm. 2 in *Psal. cxviii*, et Origenem hic, *homil. 2* ex quatuor. Unde S. Hieronymus, epist. 27 *ad Eustochium*: «Sic licet pulchra, inquit, et inter omnes mulieres species tua diligatur a me sponso tuo, nisi cognoveris, et omni custodia servaveris cor tuum, nisi oculos juvenum fugeris, egredieris de thalamo meo, et pasces hodos, qui statui sunt a sinistris.» Et S. Augustinus, serm. 50 *De Verbis Dom. servandum Joan.*: «Nisi, inquit, cognoveris temetipsam, quia una es, quia per omnes gentes es, quia casta es, quia colloquio perverso malorum sodalium corrumpi non debes; nisi cognoveris temetipsam, quia recte mihi desponsata cum virgine castam exhibere Christo, rectaque mihi

seipsam exhibeas, non malis colloquiis, sicut serpentes Evam seduxit astutia, sic et tui sensus corrumpantur a castitate mea: nisi ergo talem cognoveris temetipsam, exi. Tu exi, aliis enim dicturus sum: Intra in gaudium Domini tui. Tibi non dicam: Intra, sed: Exi, ut sis inter eos qui ex nobis exierunt, exi tu: sed nisi cognoveris temetipsam, tunc exi; si autem cognoveris temetipsam, intra: si autem non cognoveris, exi tu in vestigiis gregum, et pasce hodos tuos in tabernaculis pastorum. Exi in vestigiis, non gregis, sed gregum, et pasce non sicut Petrus oves meas, sed hodos tuos in tabernaculis, non Pastoris, sed pastorem, non unitatis, sed dissensionis.»

Secundo, ut homo veniat ad Deum animæ sponsum, oportet egrediatur ex suis affectibus et amoribus inordinatis, ac quasi ex seipso, ut scilicet exeat veteri homine; sic enim novum, puta

Exeat homo a veteribus malis, ut induat novum.

Christum, induet. Unde S. Ambrosius, *De Anima et Isaac*, cap. IV, docet animam conciliare sibi Dei presentiam per sui cognitionem et mortificationem: «Cognosce igitur te, inquit, et nature decorem, et exi quasi exuta vinculis pedum, et nudo exerta vestigio, ut carnalia integumenta non sentias, vestigium mentis tuæ corporalia vincula non implicent, ut pes tuus speciosus appareat, etc. Hoc est ergo quod ait: Exi tu in calcaneis gregum, et pasce hodos tuos in tabernaculis pastorum; quia per greges regnum intelligimus, eo quod potestatis sit gregibus præsidere; præsidet autem unusquisque sibi quadam potestate regali, si coereat in se corporis luxus, et servituti rejigat carnem suam: ideo dictum est, *Luc. xvii. 21*: Regnum Dei intra vos est. Unde pulchre ait ad animam: Exi, id est exi a servitio, exi a carnis imperio atque dominatu; et exi non in carne, sed in spiritu, exi ad regimen potestatis; ideoque addidit: Pasce hodos tuos, id est, rege ea quæ in sinistra tua sunt. Nam si non regantur, facile labuntur. Coerce petulantiam et lasciviam tui corporis; edoma leves motus: pasce eos non in corporeis tabernaculis, sed in tabernaculis pastorum qui regere gregem norunt. Sunt enim amabilia tabernacula Israel, sicut nemora obumbrantia super flumen.» Hoc est quod Deus Abraham, dum eum ad se evocaret, præcepit, dicens: «Egredere de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui,» etc., *Gen. cap. xii. 1*. Hinc Joannes Carmelita sic explicat: Egredere, id est temetipsam interesse, mediamque coacide, ita ut mentem ab appetitu distermimes, ac duo quasi agmina constituas: altero quidem in agmine appetitum sentientem, effrenesque ipsius motus recensebis; ab hoc vero agmine mentem voluntatemque segregabis, alterumque numerabis agmen, in quo seipsam repones, et indicto bello, agminis primi colloquia commerciumque vitabis. Sic viam arripies lucente fueris. «Abi post vestigia gregum tuorum,» hoc est, post greges tradere, non ut a multis appetitus effrenis traharis, sed ut quasi

verbere inflicto seipsam urgeas, et quo mens vocat, recte ire compellas. «Pasce hodos tuos juxta tabernacula pastorum,» id est, sensus rebelles hædorum more, dum recens sanguis effervet, exultantes, cum dormieris, dictoque jam feceris audientes, non patiaris otio se tradere, aut tam cito deseras, ac si rebellare nequeant, neque solam: sane si eos impune agere permiseris, fedus rescident, ac in te uno commissa irruent. Præside igitur illis, acriterque cæde, ac simul pasce juxta casas mapaliæ pastorum, qui sunt viri rerum divinarum consultissimi, apostolorumque posterici ac hæredes, qui saluberrimas spiritualium dogmatum herbas sibi credito gregi carpendas porrigunt: quorum si dogmata toto peccatore hauseris, ad meridiem ipsorum ducatu optissime properabis.

Tertio, anima, ut Deum inveniatur, debet sequi vestigia gregum, id est sanctuarium, qui legem Dei sunt secuti, ac ejus in sacra Scriptura dogmata velut pabula depoverunt. Eadem hodos, id est petulantibus et effrenis concupiscentiæ motus, refrenet ex disciplina pastorum.

Symbolice S. Bernardus: Greges Dei, ait, sunt creature, ex quarum vestigiis, id est consideratione, vestigamus et pervenimus ad eorum Creatorem, uti docet S. Thomas, I part., *Quest. V. art. 6*, et *Quest. XLVII. art. 7*. Vide S. Basilium, *hom. 14 Hezean.*, S. Augustinum, *lib. X Confess. cap. vi*, S. Gregorium, *XII Moral. cap. viii*. Ita S. Antonius per hæc vestigia sponsi cubile, id est Dei thronum et gloriam agnovit, uti refert Nicophorus, *lib. XI, cap. xlii*. Unde S. Antonii hoc erat axioma, imo definitio mundi: «Quid est mundus? est liber divinitatis. Cæli enim errant gloriam Dei, et operum manum ejus annuntiat firmamentum,» *Psal. xviii. 1*.

Porro, Nyssenus legit, *si non cognoscis te ipsam, o pulchra inter mulieres, egredere tu ex vestigiis gregum, et pasce hodos in vel*, ut alii codices habent, *pro) tabernaculis pastorum*: sicque explicant: «Anima, quæ ex nigra facta est pulchra, si est tibi cura, ut longo tempore duret gratia et decor tue forme, ne aberres post vestigia eorum qui præcesserunt; sequere rationem, non vulgarem hominum consuetudinem rationis expertem; non aspicias ad peccudum vestigia, quæ per calces eos significant, qui vite terrene sunt affixi, etc. Non est enim apertum an sit hædorum semita ea quæ apparet, quoniam tu sequeris, propterea quod a te non cerantur, qui vestigiis suis vitam triverunt. Postquam vitam transmiseris, et in mortis stabulo inclusa fueris, timendum est ne in gregem hædorum ascribaris, qui ad sinistram colloandi sunt, quos ignorans eorumque vestigiis inherens, secuta es.» Et Origenes qui sic exponit, *q. d.* «Si non cognoveris te, quoniam regis es sponsa, et a me facta formosa, id tibi erit in penam, quod novissima fles in vestigiis pastorum; idque non inter oves et justos, sed inter hædes et peccatores,

Hæd.  
Immunda  
cogitationes.

cum quibus habitans non poteris habere partem mecum. » Huc accedit S. Gregorius: « Per hædos, inquit, immundæ cogitationes designantur; per tabernacula pastorum conventicula hæreticorum experimuntur. Qui ergo convivare nescit, iuxta tabernacula pastorum hædos pascit: quia quisquis obstentibus tentationum gladiis viriliter non resistit, immundas cogitationes quasi hædos lascivos in corde nutrit, et efficitur ei similis, etiam qui a fide recedit. Anima vero quæ sponsa Christi effici concupiscit, qualiter se habeat, Christus eam docet, cum ei per comparationem protinus dicit: Equitatus meo in curribus Pharaonis assimilavi te, amica mea. »

Et S. Bernardus, *serm.* 35, qui hæc accipit ut comminationem, *q. d.* Si ignoras, id est si non consideras, non æstimas, non contemplanis immensa bona cælestia, quæ tibi partim dadi, partim promisi, « egredere de sanctuario meo, corda tuo, ubi sacretos sacrosque veritates ac sapientiam sensus dulciter haurire solebas, et magis tanquam de secularibus, pascentis et oblectandis tuæ carnis sensibus intricare. Hædos quippe (qui peccatum significant, et in iudicio collocandi sunt a sinistris) dicit vagos et petulantes corporis sensus, per quos peccatum tanquam mors per fenestras intravit ad animam. Qui et bene congruit quod sequitur in Scriptura: Juxta tabernacula pastorum. »

Denique Rupertus hæc adaptat B. Virginii, quæ pulcherrima fuit omnium non tantum feminarum, sed et creaturarum omnium, in ejus utero quasi in templo, ino quasi in cælo Christus cubavit, quasi Christus ei dicat: Cum non ignores te ipsam, quod sis mater Dei, ac benedicta inter mulieres, cognoscis pariter ubi ego cubem, nimirum in tua fide et humilitate. Tu enim dixisti: « Quia respexit humilitatem ancille suæ. Ergo ex fide et humilitate, ino fides et humilitas tota pulchritudo tua est, et hic est locus requietionis meæ; locus in quo dilectus tuus pascedo et cubando delictetur in meridie, id est in hoc tempore plenæ gratiæ, quando figura jam præterita res illuxit; umbra depulsa, soli veritatis ascendit. »

VERS. 8. EQVITATV MEQ IN CVRRIBVS PHARAONIS ASSIMILAVI TE, AMICA MEA.

Equitatus  
Pharaonis  
quis?

Pro equitatu hebraïce est יסודות *iesudat*, id est, ut Septuaginta, ἵππων, id est *equus meus*, vel potius *equitatus meo*; Syrus, *equus meo in curru Pharaonis assimilavi te*; Arabicus, *nomina* (laudavi, celebravi) *te, o proxima meo, in equo meo in curribus Pharaonis. Jam*

#### PRIMVS SENSVS.

Primo, nonnulli censent Salomonem hic sponsam suam comparare equæ cuidam curtili lectissima, generosissimæ et pulcherrimæ, quæ præ dilectis ipse utebatur in agilandis curribus Pharaonis; vel quæ Pharaon filiam suam curru vexit

ad Salomonem, quasi sponsam ad sponsum: quo symbolo significatur sponsam cum sponso simile esse equo et equæ eundem matrimonii vitæque currum pari consensu trabentibus; a jugo enim hoc equorum, matrimonium dictum est conjugium, quod conjuges sint, quasi duo equi ad eundem currum conjugati, ut matrimonii opera paribus humeris sustineant, ejusque difficultates paribus viribus superent. Rursum hoc symbolo significatur sponsam debere se moribus viri accommodare, et hunc vicissim sponsæ infirmitati se attemperare, sicut in curru trahendo equi jugales alter alteri se accommodat. Significatur ergo hæc *equæ* metaphora mutui sponsi et sponsæ amor, mutua observantia, mutua concordia, mutui labor, mutua obsequia et officia. Sic Lyricus comparat virginem speciosam equæ:

Quæ velut lais equæ trima campæ,  
Ludit exsultum, metuetique tangit.

Notum est proverbium: *Equo Thessala*. Igitur equa notat primo, Ecclesiæ velocitatem: equæ enim velociores sunt equis, ut maxime liquet in Hispanicis: ita Theodorcus: Sponsus, aut cum sponsam amoris astu percipiam, et ad se festinantem currentem cernebat, equæ eripedit illam similem asseruit. Secundo, ejus obedientiam et mortificationem, quod cum in gentilibus viveret indomita, jam jugo Christi cervicis submisserit. Ita S. Ambrosius, *serm.* 2 in *Psal.* cxviii. Tertio, amplitudinem, quod celerrime per totum orbem discurreret, Christi fidem propagaret. « Cepit sponsa (Christi), ait idem S. Ambrosius, concordia et mansuetudine populari, esse sublimis, et toto circumferri orbe tanquam currus, et equis velocibus supra mundum rapta ascendit ad Christum. » Quarto, fecunditatem, ita S. Ambrosius, *De Isaac et Anima*, cap. iv: « Virtus labor, ait, querit victoriam, ut possit equæ illi, quæ Salomonis est, comparari, velox ad currendum, habilis ad pastum; quoniam fecunditas animæ desiderat et queritur. Huius equæ similis æstimatur hæc anima, hoc est prophetice vel apostolice virtutis: eo quod in eorum annuntieret gregem, qui fecunditate predicationis suæ totius orbis terrarum spatia resperserunt, et quamvis in corpore constituti, nulla tamen cursus spiritalis sentire despicienda. »

Secundo, nervosus hæc accipias de equitatu curruum bellicorum. Alludit enim ad equos bellicos, quos sibi ex Ægypto a Pharaone comenbat Salomon: Ægyptus enim optimorum equorum erat ferax. Vide historiam, III *Reg.* cap. iv, 26, ubi inter alia dicitur: « Habebat Salomon quadraginta millia preseepia equorum curtilium, et duodecim millia equestrum, » etc. Sensus ergo est, *q. d.* Quæta es, o sponsa, te astu persecutorum decoratam, atque timere, ne rursum vagando incidas in sodales, id est amulos meos ac tuos: quare quasiisti, ubi cubem in meridie, ut sub umbra mea ab omnibus hostibus tua securaque quies-

Equa  
la  
qua  
la  
Primo,  
Ecclesiæ  
velocitas.

Secundo,  
ejus obe  
dientiam.  
Tertio,  
amplitu  
dinem.

Equi,  
quæ  
Pharaonis  
quis?

tes, ac hædos tuos petulantes pascas et compedas juxta tabernacula pastorum: video te ad tantas difficultates, persecutores et hostes expaveret; addo ergo tibi animum, dicoque me tibi daturum vires et robur tantum, ut similis esse videaris equitati bellico, quem Salomon comparavit a Pharaone, quo hostes omnes superes. Ad bellum enim te voco, ac per te totum mundum mihi subjugare destino, ut principem mundi diabolum cum toto suo presidio inde exigam; et quos ille in captivitate redegit fratros meos, suæ libertati restituum. Nimirum apostolos virosque apostolicos ex te submittham, qui velut equi generosi maria terraque celerrime pereuram, et me ipsi velut inequantem per medias hostium acies invectam, ac populos undequaque prosterentem circumferam. Per me namque sola mea præpotenti dextra fretas, fortia et admiranda facinora edam, atque arduum et memorabile hoc bellum tua, quasi victoris equi et equitatus opera conficiam, vincam et triumphabo. Hinc S. Joannes mundi per apostolos ad Christum conversionem vidit representari equo *r. r.*: « Ecce, inquit, equus albus, si qui sedebat super illum, habebat arcum, et data est ei corona, et exivit vivens et viveret, » *Apoc.* cap. vi, 2. Hæc de causa sponsam Ecclesiam, cap. vi, 9, comparat castrorum acies ordinate.

Rursum, *currus Pharaonis* cum Aponio, Beda et S. Bernardo accipi possunt, non quos Salomon emit a Pharaone, sed quos Deus prostravit in mari Rubro, *q. d.* Tu, o Ecclesia mea, a me assimilaberis equitatu meo, quem opposui equitatu et curribus Pharaonis, cum pro Ægypto et Hebrais pugnans eos profligavi, et in mare demersi. Simili enim modo per te omnes tuos hostes infideles profligabo, sed ita ut ex infidelibus faciam fideles, ex hostibus amicos, ex rebellibus auditos, ex feris homines, ex mortuos vivos, ex dæmonibus angelos; quare eos per mare Rubrum, id est per baptismum sanguine Christi quasi rubricatum, deducam in terram promissam, non in terra, sed in cælis. Ita Cassiodorus, Auselmus et Beda, qui et addunt, id fieri duce columna ignis et nubis, id est Spiritus Sancti. Vide dicta *Eccl.* xiv. Porro equitatus Dei fuit angelicus: angeli enim pugnantes pro Deo et Hebrais prostraverunt Pharaonem. Unde Joannes Carmelita sic explicat: « Equitatus meo in curribus Pharaonis assimilavi te, » hoc est, angelo, quo tanquam equo meo vehebar olim, dum in sinu Arabico curru Pharaonis everterem, te similem feci. Huc facit illud *Habac.* cap. iii, 15: « Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum; » et vers. 8: « Qui ascendis super equos tuos: » et quadrigæ tuæ salvatio, » etc. Alludit ad *Psal.* lxxvii, 18: « Curras Dei decem millibus multiplex, millia tentantium: Dominus in eis in Sina in sancto. » Ille enim, *Psal.* lxxvii, idem omnibus Christi et Ecclesiæ argumentum tractat, quod

Canticum hoc. Ita Chaldaeus quam audi: « Quando egressi sunt filii Israel de Ægypto, succubi sui Pharaon et exercitus ejus post eos in curribus, et in equitibus, et erat via clausa eis a quatuor partibus: a dextris et a sinistris erant desertæ pleci serpentibus ignitis; et post tergam eorum erant Pharo impius, et exercitus ejus; et similiter ante eos erat mare carectosum. Quid fecit ille Sanctus et benedictus? revelatis eis in virtute potentia suæ turper mare, cum suffocatus est Pharo, et exercitus ejus, et currus, et equites, et equi ejus; et similiter perisset Israel, nisi Moyses propheta extendisset manus suas in oratione coram Domino, et averisset iram Domini ab ipsis; et aperuerunt ipse et justici generationis illius os suum, et dixerunt canticum, et transierunt in medio maris carectosi per siccum, propter meritum Abraham et Isaac et Jacob, dilectorum Domini. » Huc accedit Origenes, qui sic exponit: « Si vis intelligere, o sponsa, quomodo scire te debeas, cognosce qui te comparaverim, et tunc videbis talem te esse que turpari non debeas, cum tuam speciem cognoveris. Assimilata enim es equitatu meo in curribus Pharaonis: siquidem quantum differet equitatus meus ab equis Pharaonis, tanto melior es filiabus omnibus, tu amica mea. »

Haymo vero per *equitatum Dei* accipit ipsos filios Israel salvatos in mari Rubro, quibus similis fit Ecclesia, quando per aquam baptismi salvatur. Symbolice, Sotomajor censet hunc esse equitatum amoris, quo sponsa devicit, sibi que devinxit sponsum, *q. d.* Equidem, o sponsa charissimæ, ut primum te vidi, totum me penitus tibi devinxisti, et plane animum meum quasi expugnasti eximia specie et pulchritudine tua, usque adeo fortiter et vehementer, ut non minus fortis et potens mihi esse videaris in amore quam equitatus ille meus junctus curribus Pharaonis, fortis et robustus est in bello ad pugnandum et vincendum, et profligandum populi Dei hostes. Sic Plato in *Symposio, De Amore*, inter alias amoris excellentias hanc ponit præcipuam, quod potentissimus et bellissimus sit, atque etiam ipso Marte, id est deo bellatorum, et auctore belli fortior. Sic enim ibi ait: « Mars quod fortitudinem præterea attinet, neque Mars equidem amori r. r. sit. Neque enim Mars amorem, sed amor deæ amoris (ut fertur) Martem detinet. Potentius autem est id quod detinet, quam id quod detinetur. Qui vero ceterorum fortissimus dominatur, omnium absque dubio fortissimus judicandus est. » Divinus S. Bernardus, *serm.* 64, exclamans: « O suavitatem! inquit, o gratiam! o amoris vim! Itane summus omnium, unus factus est omnium? Quis hoc fecit? Amor dignitatis nescius, dignatione dives, affectu potens, suasu efficax, quid violentius? Triumphat de Deo amor. Quid tamen tam non violentum? amor est. Quæ est ista vis, quæo, tam violenta ad victoriam, tam victa ad violentiam? Denique *semetipsum exinanivit*, ut scias amoris fuisse, quod